

THEDE PALM:

När Sovjetunionen bröts sönder

Att en diplomat, som lämnat sin tjänst och gått i pension, använt något av sin tid till att skriva sina memoarer, är inte alldeles ovanligt. Ju flera ovanliga upplevelser han haft, desto mera finns att berätta i en bok. Ibland ger också memoarer tillfälle till bedömningar av statsråd och chefer. Omdömen om dem behöver inte vara negativa. En ung blivande diplomat, som inställer sig hos sin första chef, möter kanske en man som inte ens försöker dölja att han i vissa avseenden är originell. Men vad som är originellt visar sig vara ett sätt att pröva hur den unge tjänstemannen reagerar för det ovanliga.

Boris Pankin: De sista hundra dagarna.
Wiken 1992

En sak är ovanlig och det är att finna memoarer författade av tjänstemän, som inte alls hunnit bli pensionerade. Ett sådant exempel finns i en nyutkommen bok av en rysk diplomat, som dels skriver om sitt yrke i en mindre stat så att säga inifrån och under en avsevärd tid, dels skildrar upplevelser i en stat som bryts sönder. Den regering, som han själv tillhör, avskaffas och han, den f d ministern, skickas ut i världen som ambassadör för att representera något som ännu inte finns. Möjligheterna att uppleva allt detta är säkerligen få, och det finns för närvarande åtminstone bara en stat som visat upp något sådant. Det är f d Sovjetunionen. Författaren heter Boris Pankin, boken heter "De sista hundra dagarna. Sovjetunionens dramatiska upplösning. Översättning: Hans Björkegren. På försättsbladet till denna svenska upplaga av en rysk bok kunde man också ha satt ut att den börjar med ett förord, skrivet av Gunnar Jarring. En bättre handledare till läsningen av bokens 380

sidor skulle man säkerligen inte ha kunnat finna.

Pankin var journalist. Som chefredaktör i en tidning vågade han kritisera statsledningen i en sådan utsträckning, att man i Moskva ville bli av med honom. Tiden hade gått så långt, att man inte kunde ordna detta som på Stalins tid. I stället skickade man honom utomlands som ambassadör i ett litet, men inte alldeles obetydligt land som Sverige. Han blev kvar i Stockholm i sju år.

Han lärde sig mycket, både när det gällde sin egen ambassad och den svenska regeringen. Han hade en stor ambassad, men hälften av folket tillhörde säkerhetstjänsten, KGB. Denna var inte bara riktad mot Sverige utan också mot den ryska personalen och bland denna mot ambassadören själv. Ett exempel var, att dennes chaufför hade skyldighet att anmäla till KGB till vilka Pankin körde. Vad beträffar svenskarna, fick ambassadören lära sig att ljuga hänsynslöst. I fråga om Raoul Wallenberg skulle man gå på den gamla lögnen att Wallenbergs öde var okänt. Pankin själv kom till den övertygelsen att Wallenberg skjutits, d v s mördats, i fängelset. Man behövde få bort honom, kanske redan på Molotovs tid – denne var åtminstone alldeles obekymrad när det gällde ett statligt mord.

När ryska ubåtar började iakttagas i svenska vatten skulle ambassadören och hela ambassaden tvärneka. När den bekanta utbåten gick på grund i Blekinge skärgård skulle man säga att detta berodde på brister i navigationsinstrument, en lögn som skulle framföras envist och utan andra förklaringar.

Kritiken mot ryska ubåtars rörelser på svenska vatten förstärktes under Pankins tid. Han berättar hur Olof Palme ingrep. Ambassadören tillkallades och statsminis-

tern själv överlämnade en note plus en svensk undersöskommissions material, och detta var mycket övertygande. "Jag ansåg det nödvändigt att själv skrika högre för att på det sättet avvärja de mera högljudda gaphalsarna", förklarade Palme senare för den ryske ambassadören; ett litet bidrag till svensk-sovjetisk historia.

Men Pankin upplevde vad som var viktigare. Den 19 augusti 1991 skedde statskuppen mot Gorbatsjov, som hölls i arrest på Krim. Det tog några dagar för upprorsmännen att först skaffa sig makten i Moskva och ytterligare några dagar att förlora den. Men dessa dagar blev avgörande för många. De sovjetiska ambassadörerna i utlandet hade fått omedelbar order att ansluta sig till upproret. Många gjorde det och fick lida för det. Pankin gjorde det inte. Från Prag, där han nu sedan något år var ambassadör, sände han och hans närmaste man ett bestämt fördomande av upproret som sådant och förklaringen att den nya, mera demokratiska utvecklingen i Sovjetunionen skulle förstöras.

Det krävdes både mod och gott omdöme att skicka detta svar på upproret inte bara hem till Moskva utan till alla övriga sovjetiska ambassadörer. Många trodde att Pankin knappast skulle kunna återvända hem. Det blev inte så. Ungefär en vecka senare, då Gorbatsjov återkommit till Moskva, ringde han upp Pankin i Prag och beordrade honom att omedelbart, samma dag, ordna ett flyg hem, där han samma kväll skulle bli ny utrikesminister.

Både vad Pankin gjorde under de närmaste månaderna och det han försökte göra och det som inte gick att genomföra i den röra, som rådde i Moskva under de närmaste månaderna beskriver Pankin i sin bok, direkt alltså, delvis dag till dag. När tre månader, ungefär 100 dagar, hunnit gå, fick han veta att han skulle lämna sin plats för en annan. Han fick välja en ny ambassad och när han valde London skall man inte förvåna sig. I London kunde han räkna med intensivt arbete med sin nya bok men samtidigt fullständig ordning i sin omgivning, och en sådan var han tydligen i stort behov av.

HANS ZETTERMARK:

Sovjetmyten i Sverige

"Hur kunde de ha så fel?" löd undertiteln på konferensen "Sovjetmyten i Sverige" som Timbro anordnade 14 maj i år. I den aktuella skriften publiceras fem av de anföranden som hölls då, samt ett av Robert Conquest, hållet i Washington i mars. Såvitt anmälandets minne inte sviker är anförandena ej, eller helt obetydligt, retuscherade.

Per Ahlmark m fl: **Sovjetmyten i Sverige**. Timbro 1992

De frågor som behandlas är huruvida sovjetkommunismens idésystem är dött, vilka mekanismer som fick så många att i det längsta tro på realsocialismen och vad sovjetmodellens fall innebär för Sverige — främst de två senare. Det bör väl sägas att